

به نام خدا

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی

گروه اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

اثر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری در اقتصاد ایران

نگارش:

عبدالکریم حسین پور

استاد راهنما:

دکتر منصور زراءنژاد

استاد مشاور:

دکتر سید عزیز آرمن

خرداد ماه ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیرم به:

دستان گرم پدرم.

چشممان پر مهر مادرم

و

خانواده گرانقدرم

.....

از استاد فرهیخته ام جناب آقای دکتر **منصور زراء نژاد** که در تمام مراحل انجام این پایان نامه و دوران تحصیل راهنمایی های ارزنده شان یاریگر این حقیر بوده است کمال تشکر را دارم. از مشاورت های دلسوزانه جناب آقای دکتر سید عزیز آرمن تقدیر می نمایم. از یکایک افراد خانواده عزیزم که در طول این مدت بنده را تحمل نمودند قدر دانی می نمایم. از دوستان گرانقدرم آقایان **جواد آماره، امین تبعه ایزدی، نجیم نوروزی و مسلم ایزدی** و خانمها **سحرمعتمدی، هدی جورابیان و حمیده احمدی** که طی این دو سال مایه قوت قلب من بودند سپاسگذاری می نمایم.

خرداد ماه ۱۳۸۹

عبدالکریم حسین پور

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

۱-۱- مقدمه.....	۱۱
۲-۱- بیان مسئله تحقیق.....	۱۳
۳-۱- ضرورت و اولویت تحقیق.....	۱۴
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۱۵
۵-۱- پرسش های تحقیق.....	۱۵
۶-۱- تعاریف و مفاهیم.....	۱۶
۱-۶-۱- تعریف دولت.....	۱۶
۲-۶-۱- بازار کار.....	۲۰
۳-۶-۱- انواع بیکاری.....	۲۱
۷-۱- خلاصه.....	۲۴

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱-۲- مقدمه.....	۲۶
۲-۲- نظریه های نقش دولت در اقتصاد.....	۲۶
۱-۲-۲- مکتب های قبل از کینز.....	۲۶
۲-۲-۲- مکتب کینز.....	۳۰
۳-۲-۲- مکتب های اقتصادی پس از کینز.....	۳۱
۳-۲- نظریه های اشتغال.....	۳۴
۱-۳-۲- مکتب کلاسیک.....	۳۴

- ۳۵..... مکتب نئوکلاسیک ۲-۳-۲
- ۳۶..... مکتب کینزی ۳-۳-۲
- ۳۷..... بررسی مطالعات انجام شده ۴-۲
- ۳۷..... مطالعات خارجی ۱-۴-۲
- ۴۰..... مطالعات داخلی ۲-۴-۲
- ۴۲..... خلاصه و نتیجه گیری ۵-۲

فصل سوم: روش شناسی

- ۴۶..... مقدمه ۱-۳
- ۴۷..... مانایی سری های زمانی ۲-۳
- ۴۹..... همجمعی ۳-۳
- ۴۹..... آزمون دو مرحله ای انگل و گرنجر ۱-۳-۳
- ۵۰..... آزمون یوهانسن - جوسیلیوس ۱-۳-۳
- ۵۷..... روش خود توضیح برداری با وقفه های گسترده ۲-۳-۳
- ۶۰..... روش تصحیح - خطا ۳-۳-۳
- ۶۲..... خلاصه ۴-۳

فصل چهارم: برآورد مدل

- ۶۵..... مقدمه ۱-۴
- ۶۵..... داده های آماری ۲-۴
- ۶۵..... بررسی روند تغییرات اندازه دولت ۳-۴
- ۶۸..... تعدیل شاخص اندازه دولت ۴-۴
- ۶۹..... منابع بودجه کل کشور ۱-۴-۴

- ۴-۴-۲- گسترش تصدی گری های دولت در اقتصاد ایران..... ۷۰
- ۴-۵- نسبت تعداد کارکنان بخش دولتی به کل شاغلان..... ۷۳
- ۴-۶- عوامل مؤثر بر نرخ بیکاری..... ۷۴
- ۴-۷- معرفی مدل و متغیرهای مورد استفاده..... ۷۶
- ۴-۸- تخمین مدل..... ۷۷
- ۴-۸-۱- تعیین درجه ایستایی متغیرها..... ۷۷
- ۴-۸-۲- تخمین به روش خود توضیح برداری با وقفه های گسترده..... ۷۹
- ۴-۸-۳- الگوی تصحیح خطا..... ۸۶
- ۴-۸-۴- پایداری ضرایب برآورد شده..... ۸۷
- ۴-۸-۵- تجزیه واریانس..... ۸۸
- ۴-۹- خلاصه و جمع بندی ۹۱

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۵-۱- خلاصه و نتیجه گیری ۹۵
- ۵-۲- پیشنهادها ۱۰۱

پیوست

- جدول (۱): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیر نرخ بیکاری ۱۰۵
- جدول (۲): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیر اندازه دولت..... ۱۰۶
- جدول (۳): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیر نرخ رشد GDP حقیقی..... ۱۰۷
- جدول (۴): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیر نرخ تورم..... ۱۰۸
- جدول (۵): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیر قیمت نفت خام..... ۱۰۹
- جدول (۶): نتایج آزمون ریشه واحد برای تفاضل اول متغیر نرخ بیکاری..... ۱۱۰

- جدول (۷): نتایج آزمون ریشه واحد برای تفاضل اول متغیر اندازه دول..... ۱۱۱
- جدول (۸): نتایج آزمون ریشه واحد برای تفاضل اول متغیر نرخ تورم..... ۱۱۲
- جدول (۹): نتایج آزمون ریشه واحد برای تفاضل اول متغیر قیمت نفت..... ۱۱۳
- جدول (۱۰): تعیین درجه بهینه مدل VAR..... ۱۱۴
- جدول (۱۱): نتایج مدل تصحیح خطای غیر مقید..... ۱۱۵
- جدول (۱۲): نتایج آزمون حذف متغیرهای اضافی مدل تصحیح خطای غیر مقید..... ۱۱۶
- جدول (۱۳): نتایج تخمین مدل ARDL..... ۱۱۷
- جدول (۱۴): نتایج تخمین مدل ARDL پس از حذف متغیر نرخ تورم..... ۱۱۸
- جدول (۱۵): نتایج رابطه بلند مدت مدل ARDL..... ۱۱۹
- جدول (۱۶): نتایج تخمین مدل تصحیح خطا..... ۱۲۰
- جدول (۱۷): نتایج حاصل از تجزیه واریانس..... ۱۲۱

چکیده پایان نامه

نام خانوادگی: حسین پور نام: عبدالکریم
عنوان پایان نامه: اثر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری در اقتصاد ایران
استاد راهنما: دکتر منصور زراء نژاد
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: علوم اقتصادی
دانشکده: اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه: شهید چمران اهواز
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۹/۳/۱۰ تعداد صفحات: ۱۰۳
واژگان کلیدی: اندازه دولت، نرخ بیکاری، شرکت های دولتی، روش همجمعی، آزمون کرانه ها
<p>چکیده:</p> <p>یکی از موضوعات بحث برانگیز و نسبتاً قدیمی در اقتصاد که همواره مورد توجه اقتصاددانان بوده است، موضوع مربوط به گسترش حجم و اندازه دولت و پیامدهای این امر برای متغیرهای کلان اقتصادی است. دخالت دولت و اندازه فعالیت های آن نقش تعیین کننده ای در وضعیت اقتصاد دارد. از این رو، یکی از وظایف اصلی دولت ایجاد کار برای همه به منظور رسیدن به سطح اشتغال کامل است. این تحقیق به بررسی اثر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری در اقتصاد ایران با استفاده از داده های سالانه در دوره ۱۳۳۸ تا ۱۳۸۶ به روش آزمون کرانه های پسران، شین و اسمیث، مبتنی بر رویکرد تخمین مدل تصحیح خطای غیر مقید (UECM) شامل رابطه پویا و رابطه تعادلی بلند مدت می پردازد. نتایج تحقیق نشان می دهد که اندازه دولت اثر مثبت و معناداری بر روی نرخ بیکاری دارد و برای کاهش نرخ بیکاری باید اندازه دولت در اقتصاد ایران کاهش یابد. با افزایش اندازه دولت در اقتصاد، ازدحام در بخش خصوصی مخصوصاً سرمایه گذاری خصوصی کاهش می یابد؛ در نتیجه رشد بهره وری و رقابت بین المللی کاهش می یابد و نرخ بیکاری افزایش می یابد. ضریب ECM نشان داده است که در هر دوره، ۲۶ درصد از عدم تعادل کوتاه مدت بیکاری در جهت رسیدن به تعادل بلند مدت تعدیل می شود. آزمون مجموع مربعات تجمعی نشان داد که ضرایب برآورد شده پایدار هستند.</p>

فصل اول:
کلیات

۱-۱- مقدمه

یکی از روش های شناخت عملکرد اقتصاد، توجه به آمار نرخ بیکاری و عوامل تأثیرگذار بر این متغیر است. افزایش نرخ بیکاری از جمله مسائلی است که عملکرد و کارکرد دستگاه های اقتصادی را زیر سؤال می برد. پی بردن به عوامل به وجود آورنده بیکاری همواره مد نظر صاحب نظران اقتصادی بوده و هست. همچنین، دخالت و نقش دولت ها در اقتصاد یکی از پدیده های مورد توجه اقتصاددانان بوده است. دولت با ارائه کالاهای عمومی سهم عمده ای در تولید ناخالص داخلی دارد و می تواند متغیرهای توزیع درآمد و نرخ بیکاری را تحت تأثیر قرار دهد. مهم تر آن که ساز و کار بازار به تنهایی نمی تواند تمامی وظایف اقتصادی را انجام دهد و سیاست های دولت برای هدایت، اصلاح و تکمیل آن لازم است.

کاهش بیکاری و رسیدن به یک سطح قابل قبولی از نرخ بیکاری که از شاخص های اصلی توسعه است، یکی از اهدافی است که دولت ها برای دستیابی به آن تلاش زیادی می کنند. توسعه اقتصادی بدون هدایت مؤثر دولت امکان پذیر نیست. پس برای توسعه اقتصادی و اجتماعی دولت ها ناگزیرند که جامعه و اقتصاد را به سطح بیکاری کم و از طرفی اشتغال مطلوب هدایت کنند. دولت در جهت هدایت اقتصاد و نیل به سطح بیکاری بهینه از ابزار و سیاست گذاری های لازم در قالب هزینه های سرمایه گذاری عمرانی و جاری دولت و همچنین هزینه های سرمایه گذاری بخش خصوصی استفاده می کند.

با نگاهی کوتاه به ادبیات جدید اقتصادی به این نکته پی می بریم که تورم و بیکاری نقش مهمی در عرصه اقتصاد داشته اند و در ایران دو معضل تورم و بیکاری همواره باعث به وجود آمدن مشکلات در اقتصاد و جامعه گردیده است. نیل به اشتغال کامل و حذف بیکاری به معنی غلبه بر فقر و کاهش نابرابری ها و بی عدالتی های اجتماعی و اقتصادی است. وقتی در جامعه ای بیکاری وجود دارد، بین امور و فعالیت های اقتصادی و اجتماعی هماهنگی و روابط درستی برقرار نیست. نظام بازار حتی در یک اقتصاد پیشرفته نیز، الزاما نرخ بیکاری پایین، ثبات سطح قیمت ها و نرخ

مطلوب رشد اقتصادی را تضمین نمی کند. برای تضمین چنین اهدافی، اجرای سیاست های مالی توسط دولت ضروری است. اما حدود دخالت دولت و اندازه فعالیت های آن نقش تعیین کننده ای در وضعیت اقتصاد دارد. از این رو، یکی از وظایف اصلی دولت ایجاد کار برای همه به منظور رسیدن به سطح اشتغال کامل است. این امر به سرمایه گذاری برای ایجاد فرصت های شغلی لازم، برای آماده کردن زمینه های تحول مبانی علمی- فنی تولید نیازمند است. دولت برای هدایت اقتصاد و نیل به اهداف خود ابزار سیاست گذاری لازم را در اختیار دارد. از جمله این ابزار، سیاست های پولی و مالی است. بنابراین، با توجه به جایگاه نیروی انسانی و نقش دولت در فرآیند توسعه، انتظار می رود که دولت با توجه به نرخ بیکاری در جامعه بهترین سیاست را اجرا کند. این تحقیق با توجه به مسائل و ویژگی های اقتصاد ایران سعی بر این دارد که تاثیر سیاست های مخارج و هزینه های دولت را بر روی نرخ بیکاری بررسی کند.

این تحقیق شامل پنج فصل است. فصل اول کلیات است که در آن ضرورت، اهداف تحقیق، فرضیات تحقیق، روش تجزیه و تحلیل داده ها و تعریف متغیرها به اختصار بیان می شود. فصل دوم، مروری بر نظریه های مکاتب اقتصادی در مورد حدود فعالیت دولت در اقتصاد از ظهور مکتب سوداگری تا امروز و پیدایش مکتب های کینزی های جدید و کلاسیک های جدید می کند. در ادامه این فصل پدیده بیکاری در نظریه های مکاتب کلاسیک، نئوکلاسیک و کینزی مورد بررسی قرار می گیرد. در پایان فصل، سابقه تحقیقات انجام شده در مورد اندازه دولت و نرخ بیکاری در ایران و سایر نقاط جهان مورد بررسی قرار می گیرد. فصل سوم، روش شناسی تحقیق است. این فصل به توصیف مدل های سری زمانی و روش همجمعی و تصحیح خطا و روش های تخمین در این تحقیق می پردازد. فصل چهارم با استفاده از روش های اقتصاد سنجی و آزمون و تفسیر ضرایب تخمین زده شده، به بررسی اثر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری می پردازد. فصل پنجم به نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها اختصاص دارد.

۱-۲- بیان مسئله تحقیق

دخالت و نقش دولت در اقتصاد یکی از پدیده های مورد توجه اقتصاددانان بوده است. دولت با ارائه کالاهای عمومی سهم عمده ای در تولید ناخالص ملی دارد و می تواند متغیرهای توزیع درآمد و نرخ بیکاری را تحت تاثیر قرار دهد. معمولا ساز و کار بازار به تنهایی نمی تواند تمامی وظایف اقتصادی را انجام دهد و سیاست های دولت برای هدایت، اصلاح و تکمیل آن لازم است. نظام بازار حتی در یک اقتصاد پیشرفته، الزاما نرخ های بیکاری پایین، ثبات سطح قیمت ها و نرخ مطلوب رشد اقتصادی را تضمین نمی کند. برای تامین چنین اهدافی، اجرای سیاست های اقتصادی مختلف توسط دولت ضروری است. اما حدود دخالت دولت و اندازه آن نقش تعیین کننده ای در وضعیت اقتصاد دارد. از این رو، اندازه گیری و بررسی اندازه دولت و تاثیر آن بر متغیرهای اساسی کلان اقتصادی مانند نرخ بیکاری، نرخ تورم و رشد اقتصادی بسیار حایز اهمیت است.

با شروع دهه سوم قرن بیستم و وقوع بحران اقتصادی در بسیاری از نقاط جهان، به ویژه در کشورهای توسعه یافته، و نیز به دنبال شکست نظام بازار در ایجاد تعادل های اقتصادی، دولت ها همواره به عنوان کنترل کننده فعالیت های اقتصادی و همچنین در نقش عامل اقتصادی مطرح بوده اند؛ زیرا رشد و توسعه اقتصادی برای دولت ها به عنوان یک اصل و اولویت مطرح بوده است. گاهی اوقات بخش های دولتی به تنهایی و گاهی به همراه بخش های خصوصی عهده دار تامین توسعه بوده اند. البته در سال های اخیر، مخصوصا از اواخر دهه ۱۹۸۰، به دلایل مختلفی از جمله خصوصی سازی اقتصاد، روند رشد بخش عمومی کندتر شده است؛ ولی هنوز بررسی اندازه دولت و تاثیر آن بر روی متغیرهای کلان اقتصادی یکی از موضوعات مهم در اقتصاد تلقی می شود.

در اقتصاد کشورهای در حال توسعه، جمعیت فعال به سرعت رو به ازدیاد است در حالی که ایجاد فرصت های شغلی جدید و مشاغل آزاد که با این سرعت هماهنگ باشند، بسیار مشکل است. نرخ بیکاری در این کشورها معمولا از ۱۰ درصد بالاتر است. این در حالی است که بعضی از این کشورها از کشورهای نفت خیز و از صادرکنندگان نفت نیز به شمار می رود. در کشورهای در حال توسعه،

منابع مالی لازم برای سرمایه گذاری بسیار کمیاب است و تجهیزات این منابع با رشد جمعیت فعال به هیچ وجه هماهنگ نیست.

افزایش اشتغال و کاهش بیکاری از اهداف اساسی اقتصاد هر کشور است، به گونه ای که نرخ بالای اشتغال و نرخ پایین بیکاری از جمله شاخص های اساسی توسعه یافتگی جوامع تلقی می شود.

۳-۱- ضرورت و اولویت تحقیق

یکی از موضوعات بحث برانگیز و نسبتاً قدیمی در اقتصاد که همواره مورد توجه اقتصاددانان بوده است، موضوع مربوط به گسترش حجم و اندازه دولت و پیامدهای این امر برای متغیرهای کلان اقتصادی است. حقیقتی که امروزه باید به صورت یک اصل مورد توجه قرار گیرد، نقش پررنگ دولت در فعالیت های اقتصادی است. امروزه دولت ها نه تنها به عنوان نهاد قانونی برای اداره کشور، بلکه به عنوان واحدی اقتصادی که فعالیت آن نقش تعیین کننده ای در جهت گیری کلی اقتصادی دارد، شناخته شده اند. دولت با وظایف تخصیصی، توزیعی و تثبیتی و با ارائه کالاها و خدمات عمومی، سهم عمده ای از تولید ناخالص داخلی و درآمد ملی را برعهده دارد.

امروزه بر خلاف سال های قبل از دهه ۸۰ که جدال اقتصاددانان بر سر این بود که آیا مخارج دولت بر رشد اقتصادی تاثیر دارد یا نه، موضوعاتی همچون کوچک سازی اندازه دولت تاکید شده است. در کشور ما نیز اقداماتی چند در برنامه های توسعه در این جهت انجام شده است که عبارتند از: سقف استخدام دولتی، ادغام وزارتخانه ها و جلوگیری از افزایش پست های سازمانی، واگذاری خدمات پشتیبانی به بخش غیر دولتی و ... با وجود اتخاذ این سیاست ها، دیده می شود که بخش دولتی همچنان به رشد خود ادامه می دهد (صیادزاده، ۱۳۸۳، ص ۳).

اندازه دولت در اقتصاد ایران طی چند دهه اخیر که متأثر از افزایش قیمت جهانی نفت، انقلاب، جنگ و رشد سطح عمومی قیمت ها است، متغیرهای مهم کلان اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده است. بررسی تأثیر اندازه دولت بر روی یکی از شاخص های اصلی اقتصاد کلان، یعنی نرخ بیکاری

در اقتصاد ایران بسیار با اهمیت است؛ زیرا رفع معضل بیکاری مستلزم ریشه یابی عوامل اصلی آن است که به نظر می رسد اندازه دولت از جمله عوامل اصلی بیکاری است. با توجه به این که در خصوص تاثیر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری در اقتصاد ایران مطالعات بسیار اندک و نتایج به دست آمده متفاوت است، بررسی و تحقیق در این باره بسیار حایز اهمیت است.

۴-۱- اهداف تحقیق

در هیچ یک از جوامع کنونی رشد و سطح بالای ثروت بدون دخالت دولت به دست نیامده است. از طرفی دیگر، جوامعی که سطح نسبتا بالایی از فعالیت های اقتصادی شان را دولت در انحصار داشته است، نتوانسته اند به علت به وجود آمدن بوروکراسی، فساد و عدم کارایی به رشد اقتصادی چشمگیر برسند. به عبارتی دیگر، دخالت صفر یا صد در صد دولت در اقتصاد هر کدام به عللی متفاوت، رشد اقتصادی را محدود می کنند.

هدف اصلی این تحقیق بررسی تأثیر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری است. در این راستا لازم است که برای اندازه گیری اندازه دولت شاخص هایی تعریف و ارائه گردد.

۵-۱- پرسش ها و فرضیه های تحقیق

سوال اصلی تحقیق عبارتست از :

آیا اثر اندازه دولت بر روی نرخ بیکاری مثبت است؟

فرضیه اصلی این تحقیق عبارتست از :

اندازه دولت اثر مثبت و معناداری بر روی نرخ بیکاری دارد.

۱-۶- تعاریف و مفاهیم

۱-۶-۱- تعریف دولت

در ارائه تعریف دولت یک توافق کلی وجود ندارد. از نظر ماکس وبر،^۱ دولت به معنی وسیع کلمه عبارت از جامعه ای است که در آن قدرت سیاسی، مطابق با قاعده های عمومی، مورد پذیرش قرار گرفته باشد؛ و در معنای محدودتر، دولت قدرتی است که سرنوشت و کنترل جامعه را در اختیار دارد (وبر، ۱۹۵۹، ص ۲۵۴). دولت در اقتصاد به طور کلی در دو بخش تولید کننده و مصرف کننده ظاهر می شود و عملیات آن در هر دو بخش تولید ملی و هزینه ملی منعکس می گردد (بانک مرکزی، ۱۳۸۱، ص ۳۷). دولت را می توان از ابعاد مختلف سیاسی، حقوقی، اجتماعی و اقتصادی تعریف کرد. در این جا منظور از دولت، دولت اقتصادی است.

برای اندازه دولت نیز معیارها و تعریف های گوناگونی ذکر شده است که برخی از آنها در زیر آمده است (جعفری صمیمی، ۱۳۷۲، ص ۴۶):

الف- اندازه دولت = کل مخارج دولت

ب- اندازه دولت = کل درآمدهای مالیاتی دولت

پ- اندازه دولت = ارزش کل تولیدات شرکت های دولتی

ت- اندازه دولت = نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی به قیمت های جاری

ث- اندازه دولت = نسبت درآمدهای مالیاتی دولت به تولید ناخالص داخلی

ج- اندازه دولت = نسبت کل ارزش کل تولیدات شرکت های دولتی به تولید ناخالص داخلی

چ- اندازه دولت = نسبت تعداد کارکنان بخش دولتی به کل اشتغال جامعه

فعالیت های دولت در سه سطح شامل دولت مرکزی،^۲ دولت عمومی^۳ و بخش عمومی^۴ به انجام می رسد.

1- Max Weber
2- Central Government
3- General Government
4- Public Sector

۱-۱-۶-۱- دولت مرکزی

حاکمیت سیاسی دولت مرکزی یک کشور بر تمامی قلمرو کشور گسترده است. دولت مرکزی می تواند برای تمامی واحدهای نهادی داخلی و واحدهای نهادی خارجی که دارای فعالیت اقتصادی در درون کشور هستند، مالیات وضع کند. دولت مرکزی نسبت به تامین خدمات جمعی در جهت منافع کلی جامعه مانند دفاع ملی، ارتباط با دیگر کشورها، نظم و امنیت عمومی و عملکرد بهینه نظام اقتصادی و اجتماعی کشور پاسخگو است. دولت مرکزی مجری سیاست های مالی روی فشارهای تورمی یا ضد تورمی در اقتصاد است. این دولت عموماً از ترکیب یک گروه مرکزی از سازمان ها و وزارتخانه ها ایجاد می شود که یک واحد نهادی منفردی را علاوه بر واحدهای فعال تحت حاکمیت دولت مرکزی شکل می دهند.^۱

طبق قوانین بودجه، دولت مرکزی در ایران شامل وزارتخانه ها و موسسات دولتی است.

۱-۱-۶-۲- دولت عمومی

همه واحدهای دولتی و همه موسسات غیر انتفاعی غیر بازاری^۲ را که توسط واحدهای دولتی کنترل و به طور عمده تامین مالی می شوند، در بر می گیرد.^۳ دولت عمومی، شرکت های عمومی یا شبه عمومی را در بر نمی گیرد. بسته به ترتیبات قانونی و اداری، ممکن است که بیش از یک سطح دولت درون یک کشور وجود داشته باشد. در نظام آمارهای مالی دولت^۴ سه سطح دولت در نظر گرفته می شود: مرکزی، ایالتی (استانی یا منطقه ای) و محلی. همه کشورها این سه سطح دولت را ندارند. بعضی از کشورها فقط دولت مرکزی یا دولت مرکزی به همراه یک سطح پایین تر را دارند. کشورهایی نیز ممکن است که بیش از سه سطح داشته باشند که باید همه واحدهای مختلف در یکی از سه سطح مذکور طبقه بندی شوند. دولت مرکزی در قسمت قبل تشریح گردید. در بخش بعد، دو زیر بخش دیگر دولت عمومی تشریح می گردد.

1-Government Finance Statistics Manual (GFSM) 2001.

2-Non-Market Nonprofit Institution

3-Government Finance Statistics Manual (GFSM) 2001.

4-Government Finance Statistics System

۱-۶-۱-۳- دولت ایالتی (استانی یا منطقه ای)

یک ایالت، استان یا منطقه بزرگترین واحد جغرافیایی است که یک کشور ممکن است برای مقاصد سیاسی یا اجرایی بر حسب آن تقسیم بندی می شود. حاکمیت قانونی، قضایی و اجرایی یک دولت ایالتی بر روی تمامی مناطق آن ایالت که معمولاً محله های زیادی دارد، گسترده است. ولی دیگر ایالت ها را در بر نمی گیرد. دولت ایالتی معمولاً استقلال مالی برای وضع مالیات بر روی واحدهای نهادی مقیم یا فعال در زمینه های اقتصادی در منطقه تحت سیطره اش را دارد. همچنین، دولت استانی باید قادر به انتصاب کارکنان خود به صورت مستقل از کنترل اداری بیرونی باشد. وزارتخانه ها و سازمان های اصلی دولت ایالتی به روشی مشابه با بدنه اصلی دولت مرکزی، یک واحد نهادی منفردی را می سازند.

بر طبق این تعریف، دولت استانی در ایران وجود ندارد. ولی استانداری ها به عنوان نمایندگی های دولت مرکزی در استان ها فعالیت می کنند.

۱-۶-۱-۴- دولت محلی

حاکمیت قانونی، قضایی و اجرایی واحدهای دولت محلی به کوچکترین مناطق جغرافیایی که برای مقاصد سیاسی و اداری تفکیک شده اند (مانند شهر یا شهرستان)، محدود می شود. گستره حاکمیت دولت محلی از دولت مرکزی و ایالتی کمتر است. همچنین، آن ها اغلب وابسته به کمک های مالی دولت های سطوح بالاتر بوده و ممکن است در بعضی از زمینه ها به عنوان عامل دولت مرکزی یا ایالتی عمل کنند. دولت های محلی باید نسبت به دارایی های خود، افزایش سرمایه و بدهی ها و دریافت وام خود مختار باشند. دولت محلی در مورد چگونگی انجام مخارج باید دارای برخی از اختیارات باشد و قادر به انتصاب کارکنان خود، به صورت مستقل باشند. آمار دولت محلی ممکن است طیف گسترده ای از واحدهای دولتی مانند ناحیه، شهرستان، شهر و بخش را در بر گیرد.

بر طبق این تعریف، دولت محلی در ایران شامل شهرداری ها می شود.

۱-۶-۱-۵- بخش عمومی

علاوه بر دولت عمومی، باید به آمارهای مربوط به بخش عمومی نیز توجه شود. به عنوان مثال، شرکت های عمومی ممکن است که فعالیت های دولت را به درخواست واحدهای دولت متصدی انجام دهند. چنین امری می تواند شکل های مختلفی داشته باشد. به طور مستقیم، یک شرکت عمومی می تواند به مبادلات مشخصی مانند پرداخت وام به بخش های خاص با نرخ بهره کمتر یا فروش برق به مشتریانی خاص در نرخ هایی کمتر برای انجام امور دولتی بپردازد. به طور کلی، یک شرکت عمومی می تواند از طریق استخدام نیروی کار بیشتر از حد نیاز خود، خرید نهاده های اضافی، پرداخت قیمت هایی بالاتر از قیمت بازار برای نهاده ها یا فروش سهم بزرگی از محصول خود به قیمت پایین تر از بازار، در جهت تحقق سیاست مالی دولت حرکت کند. در جمع آوری آمار شرکت های عمومی، ممکن است که گروه های مختلفی (یا زیر بخش های بخش عمومی) برای اهداف تحلیلی مطلوب باشد. چهار گروه از شرکت های عمومی، شالوده ای را شکل خواهند داد که می تواند به وسیله گروه های دیگر ایجاد شود. این چهار گروه عبارتند از: شرکت های عمومی غیر مالی، شرکت های عمومی مالی غیر پولی، شرکت های عمومی پولی غیر بانک مرکزی و بانک مرکزی. بخش عمومی فراگیرترین سطح دولت در اقتصاد است.

بر طبق این تعریف، بخش عمومی در ایران شامل دولت مرکزی، سازمان های تامین اجتماعی، شهرداری ها، شرکت های دولتی، بانک ها (بانک مرکزی)، موسسات انتفاعی وابسته به دولت و نهادهای عمومی غیر دولتی است.

به طور معمول در بیشتر تحقیقات تجربی از معیار نسبت مخارج کل دولت به تولید ناخالص داخلی برای بررسی اندازه دولت استفاده می شود. اما گاه به جای شاخص مذکور نسبت هزینه های دولت از تولید ناخالص ملی (*GNP*) را به کار می برند. در اغلب کشورها به ویژه ایران چون اندازه *GDP* و *GNP* بسیار به هم نزدیک است، از این رو استفاده از هر یک نتیجه را تغییر نمی دهد.

۱-۶-۲- بازار کار

تعاریف و شاخص های بازار کار که در بخش زیر می آید، از دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سر شماری، ۱۳۸۶ گرفته شده است.

الف - شاغل

تمامی افراد ۱۰ ساله و بیشتر که در طول هفته مرجع، طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده یا بنا به دلایلی به طور موقت کار را ترک کرده باشند، از سال ۱۳۸۴ به بعد شاغل محسوب شده اند.

برای دقت در کاربرد این تعریف، باید توجه داشت که در سر شماری های عمومی نفوس و مسکن سال های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ افراد ۱۰ ساله و بیشتر که در هفته ۸ ساعت و بیشتر کار کرده اند، شاغل منظور شده اند. ولی در سر شماری های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ و نیز آمارگیری جمعیت ۱۳۷۰ و آمارگیری از ویژگی های اشتغال و بیکاری خانوار سال های ۱۳۷۶ لغایت ۱۳۸۳، افراد ۱۰ ساله و بیشتر که در هفت روز گذشته (قبل از مراجعه مامور آمارگیری) حداقل دو روز (۱۶ ساعت) کار کرده اند، شاغل به حساب آمده اند.

ب - جمعیت فعال اقتصادی

تمامی افراد ۱۰ ساله و بیشتر (حداقل سن تعیین شده)، که در هفته تقویمی قبل از هفته آمارگیری (هفته ی مرجع) طبق تعریف کار، در تولید کالا و خدمات شرکت داشته (شاغل) یا از قابلیت مشارکت برخوردار بوده اند (بیکار)، جمعیت فعال اقتصادی محسوب می شوند.

ج - نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت)

نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت) عبارت است از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ ساله و بیشتر به جمعیت در سن کار، ۱۰ ساله و بیشتر، ضرب در ۱۰۰.

د - نرخ بیکاری کل

عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار)، ضرب در ۱۰۰.